

JIŘÍ VYSTOUPIL

ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU A REKREACE V ČSSR A JEHO ÚZEMNÍ ORGANIZACE

J. Vystoupil: *The Development of Travelling and Recreation in Czechoslovakia and Its Territorial Organization*. Sborník ČSGS, 93, 3, p. 210—230 (1988). — The paper treats of the analysis and evaluation of effectual forms of the inland travelling and recreation (short and long-term travels, free, fixed-term travels, individual travels and recreation). It studies the development of the share of the population in travelling, local conditions, regional organization and the prospective development of free and fixed-term travelling in Czechoslovakia.

Úvod

Cestovní ruch a rekreace je v Československu významným sociálním, kulturním i ekonomickým činitelem a jedním z dokumentů růstu životní úrovně i životního stylu obyvatelstva. Poslední dvě desetiletí jsou obdobím největšího rozmachu cestovního ruchu a rekreace v ČSSR.*) Tento bouřlivý rozvoj má hlavní příčiny v zintenzívnění urbanizace, v růstu hmotné životní úrovně a rozšíření fondu volného času, rostoucí mobilitě obyvatelstva (rozvoj automobilizace) a v neposlední řadě také v negativních důsledcích vlivu životního prostředí, především ve městech. Tyto obecné faktory rozvoje působí diferenciovaně, s regionálními rozdíly.

Účast obyvatelstva na cestovním ruchu a rekreaci

Dominantní postavení na cestovním ruchu ČSSR vždy zaujímal a dlouhodobě zaujímá *domácí* cestovní ruch. Na jeho různých formách se například v roce 1970 podílelo 95 % všech účastníků cestovního ruchu a bylo v nich realizováno 88 % všech pobytových dnů, v roce 1980 pak 85 %, resp. 77 % (větší dynamika pasivního zahraničního cestovního ruchu — tato problematika však v článku řešena nebude). Jeho vývoj

*)Hodnocení historického vývoje cestovního ruchu a rekreace v ČSSR jako celku je nad možností i rozsah tohoto příspěvku. Důvodem je také nedostatečná a nejednotná statistická základna, navíc zde pro srovnání působí rozhodující vliv zcela odlišné sociálně ekonomické poměry v podmínkách kapitalistického a socialistického Československa (např. jen účast obyvatelstva na cestovním ruchu se od r. 1937 do r. 1978 zvýšila téměř 40krát. Některé historické aspekty rozvoje jsou proto pojednány při hodnocení hlavních forem cestovního ruchu a rekreace.

má neustále rostoucí tendenci, i přes stagnaci počátkem 80. let. Jestliže například v roce 1970 se podílel každý občan ČSSR na domácím cestovním ruchu v průměru 5,3 dne, v roce 1971 potom 11,2 dne a v roce 1985 již více než 25 dnů.

Rozhodující složkou domácího cestovního ruchu u nás je *krátkodobý* cestovní ruch a rekreace. Na jejich jednotlivé formy připadá v průměru 93 % všech účastí a dvě třetiny všech pobytových dnů. Význam krátkodobého cestovního ruchu je dán nejen jeho absolutním objemem, ale především četností v průběhu roku. V naprosté většině je realizován ve víkendových dnech, zejména městským obyvatelstvem. Diferencované nároky na krátkodobou rekreaci vyjadřuje následující tabulka (data použita z výzkumných prací Urbionu Bratislava).

Tab. č. 1: Nároky obyvatelstva na krátkodobou rekreaci

velikost obce	% obyvatel nárokujících krátkodobou rekreaci
do 5 tis. obyvatel	10 — 20
5 — 10 tis.	20 — 25
10 — 20 tis.	25 — 30
20 — 50 tis.	30 — 35
50 — 100 tis.	35 — 40
100 tis. a více	45 — 50

Přitom je zřejmé, že tyto nároky vzhledem k budoucím urbanizačním tendencím nadále porostou, a to nejen u velkých, ale i u středních a menších měst. Krátkodobé rekreace a cestovního ruchu se účastní v průměru dvě třetiny obyvatel, pravidelných účastníků je asi 1/4 obyvatel (z toho téměř 90 % z měst). Rozsah víkendové rekreace je dosud větší v ČSR než v SSR. Vzhledem k stávajícímu systému osídlení existuje nerovnoměrné rozložení přírodních rekreačních zdrojů. Kupříkladu téměř 40 % větších měst ČSSR má málo až méně vhodné přírodní podmínky ve svém zázemí, jen asi 20 % větších měst příznivé až velmi příznivé, při celkově lepší situaci na území Slovenska.

S rozvojem životní úrovně se neustále zvyšuje stupeň automobilizace a osobní automobil se tak stává rozhodujícím dopravním prostředkem na krátkodobý cestovní ruch a rekreaci. Již v roce 1976 ho v průměru používalo 64 % účastníků, vlaku a autobusu jen 31 %. Z různých sociologických průzkumů dále vyplývá, že existují závislosti intenzity účasti na cestovním ruchu zejména na sídelní struktuře (velikosti sídla), sociálním postavení, výši příjmů, vlastnictví auta a v ČSR rovněž na vlastnictví objektu individuální rekreace (chaty, chalupy). Přibližně dvě třetiny účastníků vyjíždějí o víkendu na jednodenní výlety a ostatní na dvoudenní s přenocováním. Rozsah účasti je v letní sezóně asi dvakrát větší než v zimní, ovšem se stále silící tendencí pobytů a výletů na zimní sezónu. Krátkodobá (víkendová) rekreace má výrazný rodinný charakter, ubytování je povětšinou realizováno ve vlastním rekreačním objektu, u příbuzných či známých, tedy mimo veřejné formy.

Pro vývoj *dlouhodobého* cestovního ruchu a rekreace je v ČSSR charakteristický jeho plynulý kvantitativní absolutní i relativní (% účastí obyvatelstva) růst, bez větších regionálních i republikových roz-

dílů. Přestože se počtem účastníků podílí jen asi 7–8 % na domácím cestovním ruchu, v počtu realizovaných pobytových dnů činí jeho podíl v průměru jednu třetinu (blíže viz tab. č. 2). Na rozdíl od krátkodobých forem cestovního ruchu se vyznačuje některými odlišnostmi, a to zejména:

Tab. č. 2: Vývojové charakteristiky cestovního ruchu a rekreace v ČSSR

Rok	Účastníci (v mil.)			Pobytové dny (v mil.)		
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
Domácí cestovní ruch a rekreace						
1960	25,2					
1965	64,8					
1970	117,2	82,8	34,4	237,8	166,4	71,4
1975	139,2	94,9	44,3	311,7	201,4	110,3
1980	158,0	105,7	52,3	358,8	230,2	128,6
1984	153,8	103,6	50,2	368,6	235,0	133,6
Krátkodobý cestovní ruch a rekreace						
1970	111,7	79,0	32,7	173,6	121,4	52,2
1975	130,0	89,0	41,0	207,8	138,7	69,1
1980	146,8	98,7	48,1	238,8	160,1	78,7
1984	141,4	95,9	45,5	239,0	158,9	80,1
Dlouhodobý cestovní ruch a rekreace						
1970	5,5	3,8	1,7	64,2	45,0	19,2
1975	9,2	5,9	3,3	103,9	62,7	41,2
1980	11,2	7,0	4,2	120,0	70,0	49,9
1984	12,4	7,7	4,7	129,6	76,1	53,5
Volný cestovní ruch a rekreace						
1970	5,2	3,7	1,5	20,2	14,0	6,2
1975	6,6	4,4	2,2	23,6	15,9	7,7
1980	8,1	5,3	2,8	33,0	21,3	11,7
1984	7,1	4,7	2,4	34,0	22,2	11,8
Vázaný cestovní ruch a rekreace						
1970	4,7	3,2	1,5	39,6	27,5	12,1
1975	6,3	4,2	2,1	49,3	32,0	17,3
1980	7,0	4,6	2,4	51,9	33,3	18,6
1984	7,1	4,7	2,4	54,9	35,9	19,0
Individuální cestovní ruch a rekreace						
1970	107,3	75,9	31,4	178,0	125,0	53,0
1975	126,3	86,3	40,0	238,8	153,5	85,3
1980	142,9	95,8	47,1	273,9	175,6	98,3
1984	139,6	94,2	45,4	279,7	176,8	102,9

- vyšší účast obyvatelstva;
- vzdálenost zde již není limitujícím faktorem, rozhodující jsou v této souvislosti přírodní podmínky (v letní sezóně — voda, les, hory; v zimní sezóně dominují horské oblasti);
- vysoká sezónnost (koncentrace do hlavních prázdninových období);
- převaha pobytových forem.

Podobně jako u krátkodobého cestovního ruchu je intenzita účasti ovlivňována zejména velikostí sídla, příjmy, ekonomickou aktivitou a vlastnictvím automobilu a rekreačního objektu. Přestože stále převažují individuální formy účasti na dlouhodobém cestovním ruchu a rekreaci, významné postavení tu zaujímá vázaný cestovní ruch (především podniková a výběrová rekreace ROH).

Pro další analýzy a hodnocení rozvoje a územní organizace cestovního ruchu a rekreace v ČSSR byly vybrány tři základní statisticky měřitelné formy rekreační návštěvnosti, a to v zařízeních volného a vázaného cestovního ruchu a v objektech individuální rekreace, odlišující se rovněž charakterem účasti a způsobem přenocování.

Volný cestovní ruch a rekreace

Ve struktuře veřejného sektoru cestovního ruchu se *volný* cestovní ruch*) podílí asi 42 % na celkové lůžkové ubytovací kapacitě, významnější podíl zaujímá v počtu přenocování — 54 % — a výrazně převažuje co do počtu hostů (srovnej v tab. č. 3).

Tab. č. 3: Kapacita a výkony ubytovacích zařízení volného cestovního ruchu

Rok	Počet lůžek (v tis.)			Počet hostů (v mil.)		
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
1970	119,2	90,0	29,2	6,40	4,58	1,82
1975	133,2	93,7	39,5	8,68	6,00	2,68
1980	174,7	121,2	53,5	11,13	7,55	3,58
1986*)	221,0	150,4	70,6	10,33	7,03	3,30

*)V tom v ČSSR 100,3 tis. lůžek v hotelech a 18,2 tis. lůžek v ubytovacích hostincích, 3,2 tis. v motelech, 29,8 tis. v turistických ubytovnách, 29,6 tis. lůžek v chatových osadách a 24,6 tis. lůžek v autokempincích.

V Československu je v současnosti kolem 2 000 míst s ubytovacím zařízením volného cestovního ruchu a rekreace. Uvedená zařízení byla podle současného administrativního stavu lokalizována v téměř 1 300 obcích (v roce 1981 z toho 790 obcí s více než 5 000 přenocováními ročně). Tato poměrně hustá síť zařízení je do značné míry koncentrována, rozhodujícími lokalizačními faktory jsou přírodní podmínky, struktura systému osídlení, resp. výskyt léčebných minerálních pramenů. Podstatná část ubytovacích kapacit (asi 60 %) je soustředěna v hlavních

*)V tom hotely, motely, ubytovací hostince, turistické ubytovny, chatové osady, autokempinky, stanové tábory apod.

rekreačních oblastech — v horách (v ČSR např. Krkonoše, Jizerské hory, Šumava, Jeseníky, Beskydy; v SSR Vysoké a Nízké Tatry, Malá a Velká Fatra), při rekreačních vodních nádržích (Lipenská, Orlická, Slapská, Vranovská, Brněnská, Zemplínská Širava, Domaša, aj.) a tocích (Vltava, Sázava). Zvýšená koncentrace ubytovacích zařízení je rovněž ve městech a lázeňských střediscích. V roce 1981 bylo ve 491 československých městech soustředěno dokonce 58 % všech lůžek ve sféře volného cestovního ruchu (z toho v hl. městě Praze 5,5 %, v ostatních krajských městech 7,2 %, v ostatních okresních městech 17,3 % a v ostatních městech 28 %). Při interpretaci tohoto faktu si však musíme uvědomit, že nejméně třetina z nich je zároveň rekreačním nebo lázeňským střediskem (např. z nejvýznamnějších Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Doksy, Tatranská Lomnica, Starý Smokovec), popřípadě zde již působí administrativní připojování venkovských obcí do měst, které již často mají významnou rekreační funkci. Některé doplňující charakteristiky o koncentraci, kapacitách a rozložení zařízení volného cestovního ruchu poskytují tabulky č. 2, 3, 4, 5, a obrázek 1.

Tab. č. 4: Ubytovací kapacity a výkony ve vybraných oblastech cestovního ruchu

Oblast cestovního ruchu	Počet lůžek v tis.			Počet přenocování v tis.			Počet objektů individ. rekreace
	A	B	C	A	B	C	
Západočeské lázně	6,0	15,7	21,7	1 015	4 274	5 289	1 202
Krkonoše	5,8	30,6	36,4	999	3 179	4 178	1 649
Vysokotatranská	7,3	7,3	14,6	2 024	1 437	3 461	1 115
Jeseníky	6,4	13,5	19,9	856	1 578	2 434	3 822
Piešťansko-trenčianská	2,7	7,0	9,7	633	1 552	2 185	854
Valašsko	4,8	9,7	14,5	820	1 217	2 037	2 753
Šumava	4,8	11,2	16,0	1 204	797	2 001	1 960
Beskydy	5,2	12,7	17,9	831	1 034	1 865	7 132
Nížkotatranská	6,0	3,5	9,5	1 041	473	1 514	1 636
Krušnohoří	3,2	10,6	13,8	365	1 041	1 406	3 395
Jizerské hory	2,6	11,3	13,9	477	900	1 377	2 883
Českomoravská vrchovina	6,1	7,3	13,4	867	435	1 302	5 842
Jihočeské rybníky	3,3	2,9	6,2	860	265	1 125	2 681
Bratislavská	4,1	4,2	8,3	882	128	1 010	9 262
Orlické hory	4,0	5,6	9,6	581	355	936	2 838
Podyjí	2,8	6,1	8,9	471	391	862	1 988
Střední Vltava	1,8	3,9	5,7	519	281	800	1 830
Posázaví	2,7	7,5	10,2	321	413	734	16 030
Pofanská	1,4	2,5	3,9	347	386	733	817
Hornonitrianská	2,3	4,3	6,6	336	396	732	1 302
Zilinská	2,8	1,5	4,3	413	244	657	1 072
Prešovská	2,1	1,9	4,0	305	314	619	633
Turnovská	2,2	2,4	4,6	327	267	594	1 641
Doksy	2,4	4,6	7,0	210	364	574	1 630
Jihoslovenská	1,4	1,7	3,1	238	324	562	571
Košická	2,5	2,2	4,7	383	172	555	3 444
Lužické hory	2,0	5,6	7,6	231	316	547	2 879

[Zařízení: A — volného cestovního ruchu; B — vázaného cestovního ruchu, v tom i lázně; C = A + B; data A, B, C za rok 1981; počet objektů individuální rekreace — pro ČSR rok 1971, pro SSR rok 1976]

Tab. č. 5: Nejvýznamnější střediska volného a vázaného cestovního ruchu v ČSSR 1981

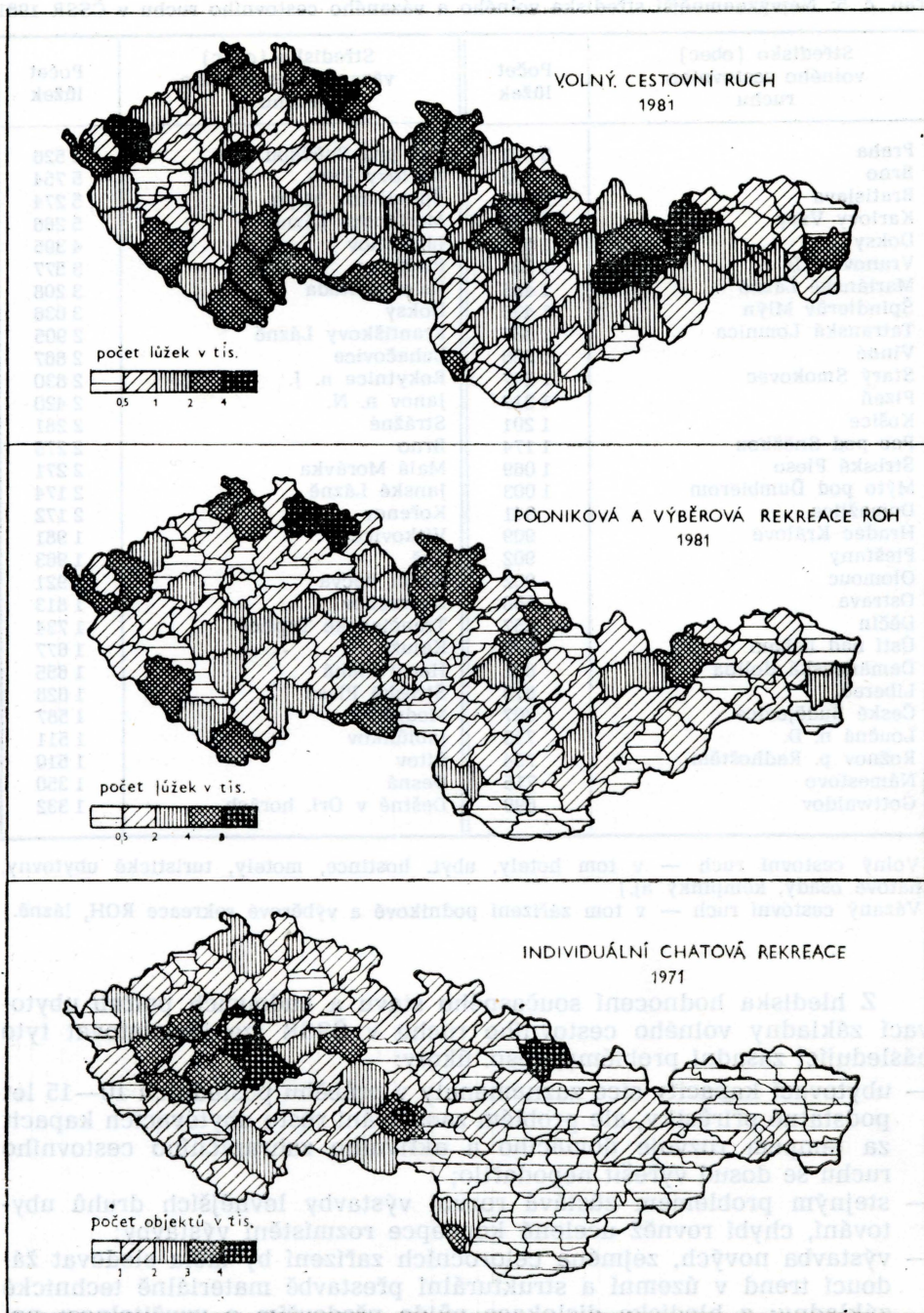
Středisko (obec) volného cestovního ruchu	Počet lůžek	Středisko (obec) vázaného cestovního ruchu	Počet lůžek
Praha	9 879	Pec pod Sněžkou	9 526
Brno	3 342	Karlovy Vary	5 754
Bratislava	2 973	Špindlerův Mlýn	5 274
Karlovy Vary	2 529	Mariánské Lázně	5 266
Doksy	1 559	Jáchymov	4 395
Vranov n. D.	1 543	Piešťany	3 577
Mariánské Lázně	1 485	Železná Ruda	3 208
Špindlerův Mlýn	1 430	Doksy	3 036
Tatranská Lomnica	1 387	Františkovy Lázně	2 905
Vinné	1 380	Luhačovice	2 867
Starý Smokovec	1 247	Rokytnice n. J.	2 830
Plzeň	1 217	Janov n. N.	2 420
Košice	1 201	Strážné	2 281
Pec pod Sněžkou	1 174	Brno	2 279
Štrbské Pleso	1 069	Malá Morávka	2 271
Mýto pod Ďumbierom	1 003	Janské Lázně	2 174
Domažlice	941	Kořenov	2 172
Hradec Králové	909	Vitkovice	1 981
Piešťany	902	Seč	1 963
Olomouc	902	Horní Bečva	1 921
Ostrava	858	Harrachov	1 813
Děčín	857	Trenčianské Teplice	1 734
Ústí nad Labem	847	Kaluža	1 677
Demänovská dolina	821	Horní Planá	1 655
Liberec	810	Štrbské Pleso	1 628
České Budějovice	807	Modrá	1 587
Loučná n. D.	755	Jablůnkov	1 511
Rožnov p. Radhoštěm	754	Bitov	1 510
Námestovo	715	Desná	1 350
Gottwaldov	699	Deštné v Orl. horách	1 332

[Volný cestovní ruch — v tom hotely, ubyt. hostince, motely, turistické ubytovny, chatové osady, kempinky aj.]

[Vázaný cestovní ruch — v tom zařízení podnikové a výběrové rekreace ROH, lázně.]

Z hlediska hodnocení současného stavu a budoucích potřeb ubytovací základny volného cestovního ruchu v ČSSR lze konstatovat tyto následující zásadní problémy, resp. úkoly:

- ubytovací kapacity sice zaznamenaly v průběhu posledních 10—15 let podstatné přírůstky, ale problém zaostávání růstu ubytovacích kapacit za tempem rozvoje domácího a aktivního zahraničního cestovního ruchu se dosud vyřešit nepodařilo;
- stejným problémem zůstává rozvoj výstavby levnějších druhů ubytování, chybí rovněž ucelená koncepce rozmístění výstavby;
- výstavba nových, zejména celoročních zařízení by měla sledovat žádoucí trend v územní a strukturální přestavbě materiálně technické základny; z hlediska dislokace půjde především o využitelnost nových kapacit pro devizové cíle zahraničního cestovního ruchu (výstavba hotelů v Praze, Bratislavě, v oblasti západočeských lázní a Tater), dále o uspokojování rostoucí poptávky domácího obyvatelstva po zimní rekreaci; významným krokem by mělo rovněž být přiměře-

Obr. 1

né vybavení nejvýznamnějších administrativních a kulturních center odpovídajícími hotelovými kapacitami (do roku 2000 řádově 15 až 20 tis. lůžek, ať již modernizací či novou výstavbou);

- jedním z dlouhodobých cílů rozvoje cestovního ruchu a rekreace je také zefektivnění stávající materiálně technické základny, spočívající v její kompletizaci; rozhodující výstavba zařízení komplexní vybavenosti (hlavně sportovně-rekreační a sportovně-zábavní) by měla být situována do již stávajících nejvýznamnějších středisek letní a zimní rekreace (cca 120—130 středisek v ČSSR);
- trvalý význam spojený s rozvojem návštěvnosti mají v ČSSR střediska a centra, zakládající svoji atraktivitu na výskytu termálních a minerálních pramenů. Při značných, dosud nevyužitých zdrojích minerálních pramenů a vřidel na Slovensku lze v budoucnu očekávat velký rekreační zájem o ně; v současné době již existují koncepce a návrhy na jejich výstavbu (asi 30—35 středisek v SSR do roku 2000).

Vázaný cestovní ruch a rekreace

Podle sčítání občanské vybavenosti obcí ČSSR k 31. 12. 1981 bylo u nás celkem 207 854 lůžek v zařízeních *podnikové* a 14 066 lůžek v zařízeních *výběrové* rekreace ROH*) a téměř 38 tisíc lůžek v 56 *lázních*. Tato forma rekreace se jako projev politiky odborů začala rozvíjet po roce 1945, především jako výběrová rekreace ROH, po roce 1948 se začala rozvíjet i rekreace podniková. V jejím vývoji lze vyčlenit tři etapy. V první převažovaly v počátcích jen svépomocné adaptace objektů z iniciativy ROH, zejména pro účely sportovního využití zaměstnanců. Vybavenost těchto objektů byla většinou na nízké úrovni. Ve druhé etapě — v 50. a především na přelomu 60. a 70. let — dochází k prudkému, avšak centrálně nekoordinovanému a ne vždy efektivnímu rozvoji. Postupně se sice zvyšovala úroveň vybavenosti nově budovaných zařízení, převážná většina jich však byla s malou ubytovací kapacitou a s nedostatečným rozsahem služeb. Současná etapa je charakterizovaná rozvojem výstavby velkých víceúčelových objektů budovaných na základě sdružených investic jednak mezi podniky, jednak s účastí ÚRO. Toto sdružení umožňuje zvýšit aktivitu podnikové rekreace a současně nabídnout účastníkům rekreace podstatně vyšší úroveň a komplexnost služeb. Důsledkem tohoto rozvoje je poměrně široká škála typů zařízení podnikové rekreace (od hotelové úrovně po turistické a sportovní noclehárny).

Podniková a výběrová rekreace pracujících má ve struktuře domácího cestovního ruchu v ČSSR své nezastupitelné místo. Její zařízení se významně podílejí na ubytovací kapacitě veřejného sektoru cestovního ruchu (v roce 1983 asi 56 % všech lůžek). V roce 1976 se podnikové a výběrové rekreace ROH zúčastnilo v ČSSR celkem 2,4 mil. osob, v roce 1981 již přes 3 milióny osob. Podniková rekreace je dosud mnohem rozšířenější v ČSR než v SSR.

*) Uvedené údaje jsou nižší než uvádějí další statistické prameny, zejména pro SSR. Tento fakt však nijak významněji neovlivňuje nastíněné tendence a skutečnosti územní organizace.

Tab. č. 6: Zařízení podnikové rekreace ROH

Rok	Počet lůžek (v tis.)			Počet účastníků (v mil.)		
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
1970	177,1					
1975	205,4	166,3	39,1	1,97	1,65	0,32
1980	235,5	184,3	51,2	2,47	2,01	0,46
1985	264,5	202,7	61,8	2,83	2,24	0,59

V roce 1981 bylo v ČSSR celkem 1390 obcí se zařízením vázané rekreace a cestovního ruchu, z toho 56 lázní (v ČSR 1059 obcí, v SSR 331 obcí), při celkové tendenci značné územní koncentrace jak lůžkových kapacit, tak i přenocování rekreatantů. Například ve 44 největších střediscích podnikové a výběrové rekreace bylo téměř 40 % všech lůžek, v 51 největších střediscích je realizováno více než 60 % přenocování. Tato koncentrace je významně ovlivňována lokalizačními a selektivními faktory.

Přírodní rekreační zdroje a předpoklady jsou rozhodujícími lokalizačními faktory naprosté většiny rekreačních činností a současně také faktory podmiňující vznik a formování územní organizace podnikové a výběrové rekreace ROH u nás. Většina zařízení se nachází v horských oblastech, při rekreačních vodních nádržích a vybraných vodních tocích a v lázeňských střediscích (blíže tab. č. 4, 5, a obr. 1). Z údajů vyplývá, že rozložení objektů podnikové rekreace v hlavních oblastech cestovního ruchu je nerovnoměrné a je dáno jednak historickým vývojem tvoření fondu podnikové rekreace především v oblastech Krkonoš, Jizerských hor, Jeseníků, Beskyd, Šumavy, Vysokých Tater, tedy v oblastech cestovního ruchu I. kategorie, jakož i intenzitou zájmů a orientace podniků při nové výstavbě těchto zařízení do nejexponovanějších oblastí cestovního ruchu v ČSSR.

Tab. č. 7: Vybraní majitelé podnikových rekreačních zařízení ROH (1981)

Majitelé z měst	Počet lůžek	% ČSSR	Majitelé z měst	Počet lůžek	% ČSSR
Praha	43 573	21,0	Kolín	2 119	1,0
Brno	13 554	6,5	Kladno	1 916	0,9
Ostrava	9 430	4,6	Gottwaldov	1 849	0,9
Plzeň	6 144	3,0	Jihlava	1 684	0,8
Bratislava*)	4 970	2,4	Přerov	1 672	0,8
H. Králové	3 563	1,7	Prešov	1 666	0,8
Č. Budějovice	3 270	1,6	B. Bystrica	1 517	0,7
Pardubice	3 176	1,5	Opava	1 381	0,7
Olomouc	2 790	1,3	uvedená města	114 219	55,1
Košice	2 684	1,3	města ČSSR	196 566	94,9
Ústí n. L.	2 601	1,3	venkov ČSSR	10 632	5,1
Liberec	2 432	1,2	ČSR celkem	172 725	83,4
Teplice	2 228	1,1	ČSSR celkem	207 130	—

*)Podle jiných pramenů měla Bratislava v roce 1981 celkem 8 764 lůžek, tj. 4,1 % z úhrnu ČSSR

Podobně jako u individuální chatové rekreace existuje i u podnikové rekreace souvislost mezi řádovou velikostí města (jako majitele zařízení) a počtem lůžek v rekreačních zařízeních. Kupříkladu podniky a instituce ve městech ČSR nad 50 tis. obyvatel v roce 1976 vlastnily 58 % všech lůžek, ve městech nad 10 tis. obyvatel celkem 84 % lůžek. Absolutně nejvíce podnikových rekreačních příležitostí měla Praha (43,6 tis. lůžek), Brno, Ostrava, Plzeň a Bratislava (tab. č. 7). Daleko větší zájem o vlastnictví rekreačních objektů mají dosud města v ČSR než v SSR (resp. realizovaný zájem). Příčiny většího zájmu u měst ČSR lze spatřovat nejen v delší tradici této formy rekreace v českých zemích, ale také v méně příznivých přírodních podmínkách v zázemí větších měst a v neposlední řadě ve větším rozsahu volného bytového fondu v pohraničních horských oblastech v poválečném období (zejména chalup).

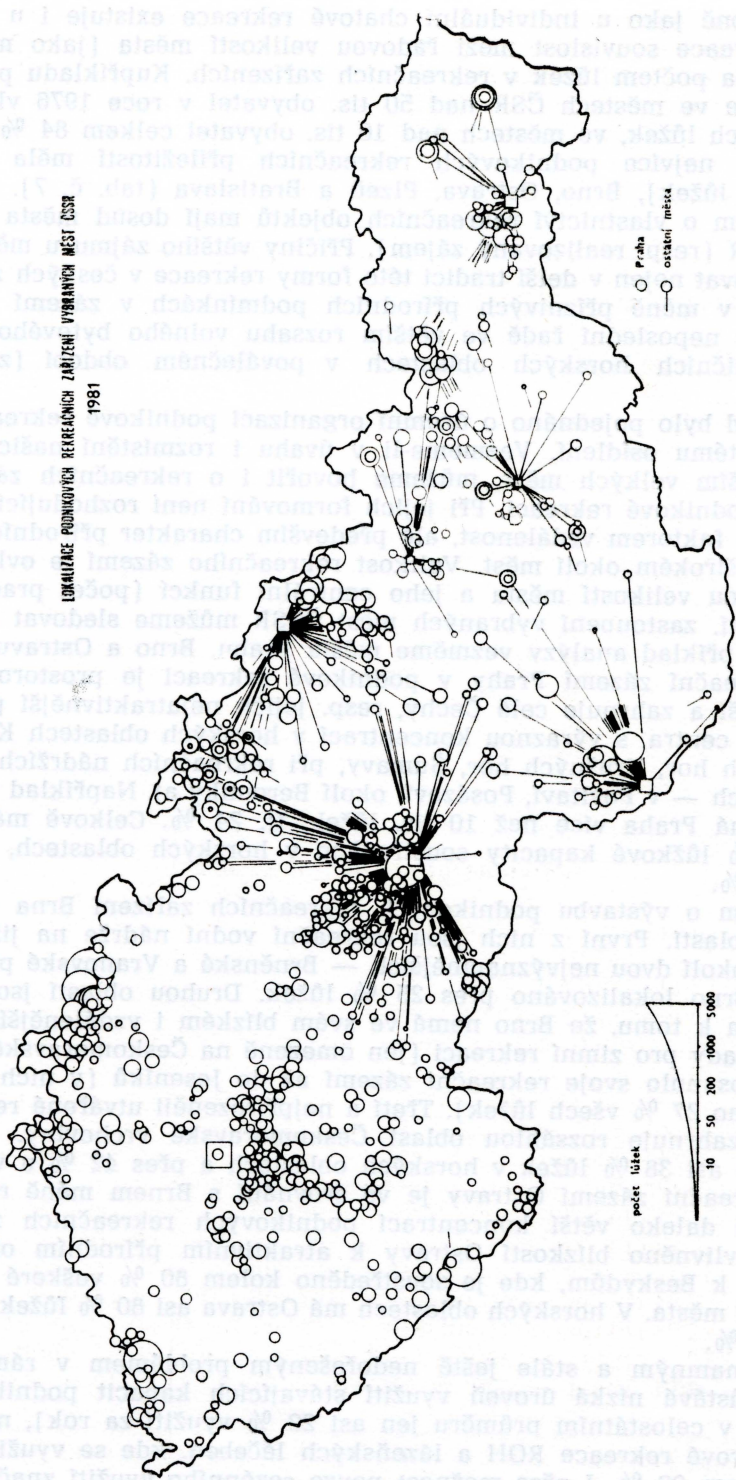
Dosud bylo pojednáno o územní organizaci podnikové rekreace bez vlivu systému osídlení. Vezmeme-li v úvahu i rozmístění našich měst a především velkých měst, můžeme hovořit i o rekreačních zázemích měst v podnikové rekreaci. Při jejich formování není rozhodujícím a limitujícím faktorem vzdálenost, ale především charakter přírodních podmínek v širokém okolí měst. Velikost rekreačního zázemí je ovlivňována řádovou velikostí města a jeho centrální funkcí (počet pracovních příležitostí, zastoupení vybraných měst ČSSR můžeme sledovat na obr. 2). Jako příklad analýz vezmeme města Praha, Brno a Ostravu.

Rekreační zázemí Prahy v podnikové rekreaci je prostorově nejrozsáhlejší a zahrnuje celé Čechy, resp. jejich nejatraktivnější přírodní oblasti a centra, s výraznou koncentrací v horských oblastech Krkonoš, Jizerských hor, Krušných hor, Šumavy, při rekreačních nádržích a vodních tocích — v Povltaví, Posázaví, okolí Berounky aj. Například v Krkonoších má Praha více než 10 tis. lůžek, tj. 24 %. Celkově má Praha asi 55 % lůžkové kapacity soustředěno v horských oblastech, u vody přes 35 %.

Zájem o výstavbu podnikových rekreačních zařízení Brna směřuje do tří oblastí. První z nich jsou rekreační vodní nádrže na jižní Moravě. V okolí dvou nejvýznamnějších — Brněnské a Vranovské přehrady — má Brno lokalizováno přes 25 % lůžek. Druhou oblastí jsou hory. Vzhledem k tomu, že Brno nemá ve svém blízkém i vzdálenějším okolí předpoklady pro zimní rekreaci (jen omezeně na Českomoravské vrchovině), posunulo svoje rekreační zázemí až do Jeseníků (v nich má lokalizováno 27 % všech lůžek). Třetí a nejpřirozeněji utvářené rekreační zázemí zahrnuje rozsáhlou oblast Českomoravské vrchoviny. Celkově má Brno asi 38 % lůžek v horských oblastech a přes 42 % u vody.

Rekreační zázemí Ostravy je ve srovnání s Brnem méně rozsáhlé, ovšem s daleko větší koncentrací podnikových rekreačních zařízení. To je ovlivněno blízkostí Ostravy k atraktivním přírodním oblastem, zejména k Beskydům, kde je soustředěno kolem 80 % veškeré lůžkové kapacity města. V horských oblastech má Ostrava asi 80 % lůžek, u vody přes 11 %.

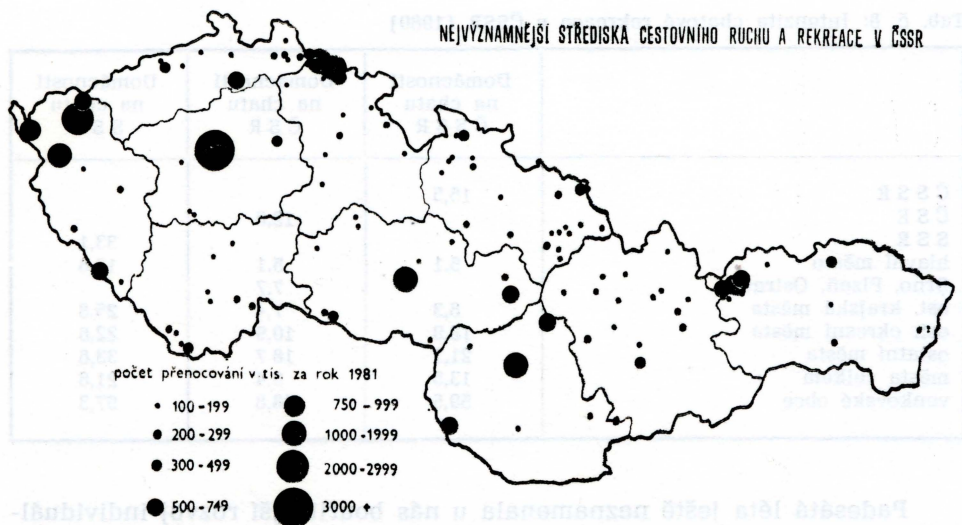
Významným a stále ještě nedořešeným problémem v rámci celé ČSSR zůstává nízká úroveň využití stávajících kapacit podnikové rekreace (v celostátním průměru jen asi 22 % využití za rok), na rozdíl od výběrové rekreace ROH a lázeňských léčeben, kde se využití pohybuje kolem 90 %. I přes možnost pouze sezónního využití značné části

LOKALIZACE PŘÍRODNÍCH REKREAČNÍCH ZARÍZENÍ VYBRANÝCH MĚST ČSSR
1981

Obr. 2

podnikových rekreačních zařízení je tento fakt velmi znepokojivý. Jednou z cest dalšího rozvoje je výstavba nových objektů jen s komplexním vybavením a celoroční využitelností na jedné straně a zvyšování vybavenosti a efektivnosti využití stávajících zařízení na straně druhé (např. nabídkou volných míst i mimo sezónu, jak je tomu již v některých resortech).

Obr. 3

Individuální chatová rekreace*

Československo a zejména ČSR patří k zemím, kde rekreační „druhé bydlení“ má velký význam jak ve struktuře domácího cestovního ruchu, tak i v jeho objemu a kapacitách. Podíl individuální chatové rekreace na celkové účasti na krátkodobém cestovním ruchu se podle různých odhadů, resp. statistických šetření pohybuje v současnosti kolem 25 až 30 % v ČSR, na Slovensku dosahuje dosud méně než 10 %. Objekty v individuálním vlastnictví obyvatelstva se podílejí v průměru asi 70 proc. na celkové lůžkové kapacitě cestovního ruchu a rekreace v ČSSR [z toho v ČSR více než 75 %, v SSR asi 45 %]. Individuální chatová rekreace je výraznou doménou městského obyvatelstva.

Rozvoj „druhé bydlení“, resp. chatové rekreace je v celém světě v jádře poválečný zjev. Přestože počátky chatové rekreace u nás spadají už do 20. a 30. let, můžeme o skutečném vývoji a rozvoji hovořit až po roce 1945. V první etapě vývoje, do roku 1945, lze odhadovat počet individuálních rekreačních objektů u nás asi na 12—16 tisíc [z toho asi 98 % v ČSR; „druhé bydlení“ v SSR začíná až koncem 50. let]. Z tohoto počtu vlastnila Praha asi 60 % objektů, Brno 8 %, Plzeň 6 % a Ostrava

*]Pod tímto termínem rozumíme veškeré objekty individuální rekreace, tj. chaty, chalupy, rekreační domky.

kolem 2 %. Těmto vlastnickým poměrům odpovídalo i prostorové rozložení objektů. V příměstském zázemí Prahy (okresy Praha-východ, Praha-západ, část okresu Beroun) se nacházela téměř polovina všech soukromých chat. Hlavními lokalizačními faktory ovlivňujícími výstavbu chat byla atraktivita přírodních zdrojů (voda) a dopravní síť (výstavba podél železničních tratí a silnic).

Tab. č. 8: Intenzita chatové rekreace v ČSSR (1980)

	Domácností na chatu Č S S R	Domácností na chatu Č S R	Domácností na chatu S S R
Č S S R	15,5		
Č S R		12,8	
S S R			33,1
hlavní město	5,1	5,1	13,8
Brno, Plzeň, Ostrava		7,7	
ost. krajská města	8,3	7,4	25,8
ost. okresní města	12,9	10,9	22,6
ostatní města	21,1	18,7	33,8
města celkem	13,5	9,4	21,6
venkovské obce	59,5	48,8	97,3

Padesátá léta ještě neznamenal u nás bouřlivější rozvoj individuální chatové rekreace. Roční přírůstek činil v tomto období jen asi 2 000 až 2 200 objektů; největší absolutní i relativní přírůstek měla Praha (více než 9 000 chat a chalup, tj. 40 % celkového přírůstku ČSSR), Brno, Plzeň, tedy tradiční centra. V té době také začíná rozvoj chatové výstavby dalších měst — Hradce Králové, Pardubic, Českých Budějovic, většiny okresních středočeských měst, Jihlavy, Prostějova, Olomouce, Bratislavy a Košic, v naprosté většině zatím stagnovala moravská města. Prostorová lokalizace opět ponejvíce směřovala do zázemí větších měst, při jejich růstu. Objevuje se i první poválečná „vzdálenější“ rekreace, zejména obyvatel Prahy, Plzně a částečně Hradce Králové, Českých Budějovic a velkých severočeských měst, spojená s první vlnou zájmu o „chalupaření“, směřující do pohraničních horských oblastí Krkonoš, Jizerských, Krušných a Orlických hor (po odsunu Němců a našem dosídlení, mnohdy jen dočasného charakteru, zůstalo v pohraničí množství volného obytného fondu, což umožnilo rozvoj chalupaření, které je v mnoha zemích západní Evropy rozhodující formou druhého bydlení).

V šedesátých letech a především v jejich druhé polovině začíná období rozmachu domácího cestovního ruchu a rekreace, jehož projevem je také výstavba individuálních rekreačních objektů. Na rozdíl od minulých období se centrum zájmu o výstavbu chat dostává i do moravských měst a do vybraných velkých slovenských měst (Žilina, Martin, Banská Bystrica, Prešov). Vznikají postupně nové oblasti a centra chatové rekreace. Patrné je zejména rekreační využití Beskyd pro ostravskou průmyslovou aglomeraci. Vlivem rozvoje osobní automobilizace a veřejné dopravy a zavedením 5denního pracovního týdne se výrazně zvětšuje cestovní mobilita obyvatelstva. Jedním z důsledků jsou například

významné změny ve využití volného obytného fondu v českém pohraničí (koncem 60. let je v ČSSR již téměř 27 tisíc rekreačních chalup). V příměstských zázemích větších měst zjišťujeme postupně významnější transformace funkčního využití venkovských obcí (podobně i v horských), totiž z obytné na obytně-rekreační až rekreační (v roce 1971 asi 5 % obcí, v roce 1980 téměř 10 % obcí). Koncem 60. let se tempo výstavby chat a chalup zvětšuje na 7 000 objektů ročně v ČSR (v SSR v té době asi 1 000 objektů ročně).

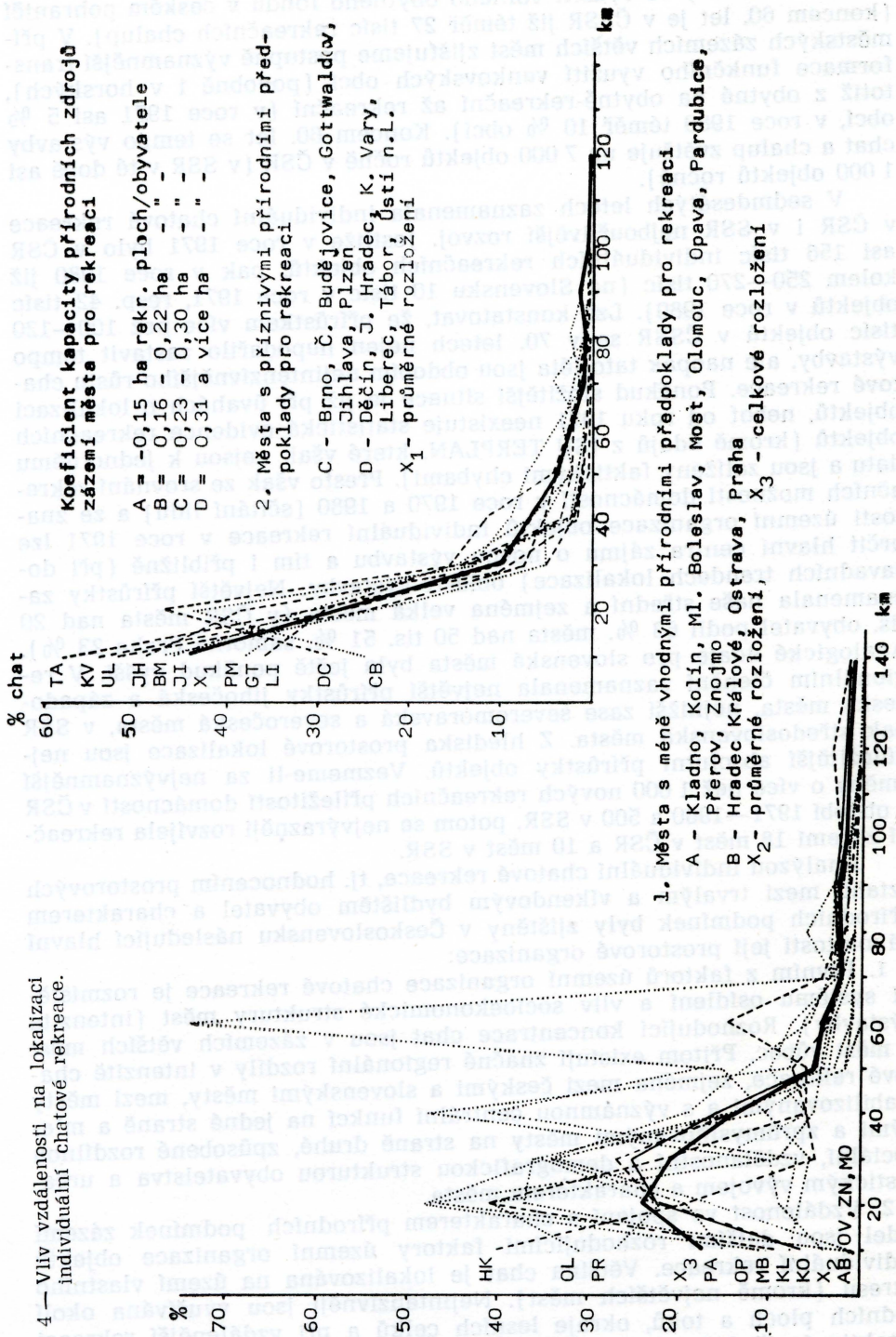
V sedmdesátých letech zaznamenala individuální chatová rekreace v ČSR i v SSR nejbouřlivější rozvoj. Jestliže v roce 1971 bylo v ČSR asi 156 tisíc individuálních rekreačních objektů, pak v roce 1980 již kolem 250—270 tisíc (na Slovensku 10 tisíc v roce 1971, resp. 42 tisíc objektů v roce 1980). Lze konstatovat, že přírůstkem více než 100—120 tisíc objektů v ČSSR se v 70. letech nejen nepodařilo zastavit tempo výstavby, ale naopak tato léta jsou obdobím nejintenzivnějšího růstu chatové rekreace. Poněkud složitější situace je již při úvahách o lokalizaci objektů, neboť od roku 1971 neexistuje statistická evidence rekreačních objektů (kromě údajů z ISÚ TERPLAN, které však nejsou k jednotnému datu a jsou zatíženy faktickými chybami). Přesto však ze srovnání rekreačních možností domácností v roce 1970 a 1980 (sčítání lidu) a ze znalosti územní organizace objektů individuální rekreace v roce 1971 lze určit hlavní centra zájmu o novou výstavbu a tím i přibližně (při dosavadních trendech lokalizace) oblasti výstavby. Největší přírůstky zaznamenala naše střední a zejména velká města (v ČSR města nad 20 tis. obyvatel podíl 63 %, města nad 50 tis. 51 %, samotná Praha 23 %). Analogické údaje pro slovenská města byla ještě poněkud vyšší. V regionálním členění zaznamenala největší přírůstky jihočeská a západočeská města, nejnižší zase severomoravská a severočeská města, v SSR pak středoslovenská města. Z hlediska prostorové lokalizace jsou nejdůležitější absolutní přírůstky objektů. Vezmeme-li za nejvýznamnější změny o více než 1 000 nových rekreačních příležitostí domácností v ČSR v období 1971—1980 a 500 v SSR, potom se nejvýrazněji rozvíjela rekreační zázemí 18 měst v ČSR a 10 měst v SSR.

Analýzou individuální chatové rekreace, tj. hodnocením prostorových vztahů mezi trvalým a víkendovým bydlištěm obyvatel a charakterem přírodních podmínek byly zjištěny v Československu následující hlavní zákonitosti její prostorové organizace:

1. Prvním z faktorů územní organizace chatové rekreace je rozmístění systému osídlení a vliv socioekonomické struktury měst (intenzita výstavby). Rozhodující koncentrace chat jsou v zázemích větších měst a měst vůbec. Přitom existují značné regionální rozdíly v intenzitě chatové rekreace, zejména mezi českými a slovenskými městy, mezi městy stabilizovanými a s významnou centrální funkcí na jedné straně a mladými a zprůmýšňovanými městy na straně druhé, způsobené rozdílnou sociální, vzdělanostní a demografickou strukturou obyvatelstva a urbanistickým vývojem a charakterem města.

2. Vzdálenost ve spojení s charakterem přírodních podmínek zázemí sídel jsou dalšími rozhodujícími faktory územní organizace objektů individuální rekreace. Většina chat je lokalizována na území vlastního okresu (kromě největších měst). Nejintenzivněji jsou využívána okolí vodních ploch a toků, okraje lesních celků a při vzdálenější rekreaci atraktivní střediska horských a podhorských oblastí (v přírodně nej-

Obr. 4 — Vliv vzdálenosti na lokalizaci individuální chatové rekreace.

atraktivnějších oblastech ČSSR je lokalizováno více než 50 % chat a v nejméně vhodných oblastech jen 9 %). Globální vliv přírodních faktorů se projevuje při analýze vlivu vzdálenosti na výstavbu objektů. Města s nepříznivými až méně příznivými přírodními podmínkami posouvají svoje rekreační zázemí v průměru o 20—30 km dále než města s podmínkami příznivými (viz obr. 4). Velký význam při lokalizaci chatové výstavby mají vodní zdroje (u rekreačních nádrží je lokalizována více než čtvrtina chat).

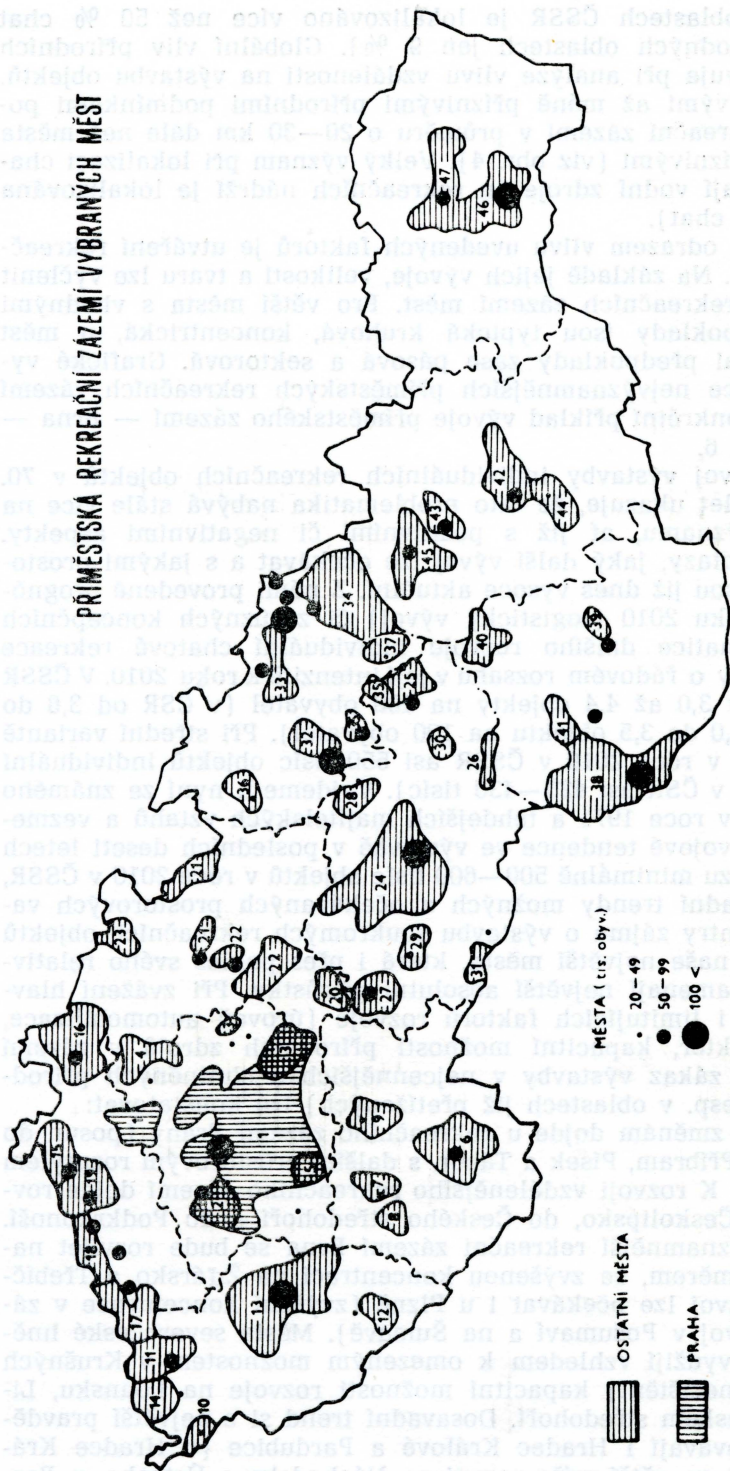
3. Prostorovým odrazem vlivu uvedených faktorů je utváření rekreačních zázemí sídel. Na základě jejich vývoje, velikosti a tvaru lze vyčlenit specifické typy rekreačních zázemí měst. Pro větší města s vhodnými přírodními předpoklady jsou typická kruhová, koncentrická, u měst s méně vhodnými předpoklady zase pásová a sektorová. Grafické vyjádření organizace nejvýznamnějších příměstských rekreačních zázemí přináší obr. 5. Konkrétní příklad vývoje příměstského zázemí — Brna — dokumentuje obr. 6.

Bouřlivý rozvoj výstavby individuálních rekreačních objektů v 70. a v počátku 80. let ukazuje, že tato problematika nabývá stále více na společenském významu, ať již s pozitivními či negativními aspekty. Proto základní dotazy, jaký další vývoj lze očekávat a s jakými prostorovými nároky, jsou již dnes vysoce aktuální. Z námi provedené prognózy rozvoje do roku 2010 (logistický vývoj) či z různých koncepčních studií k problematice dalšího rozvoje individuální chatové rekreace lze vyvodit závěry o řádovém rozsahu v její intenzitě k roku 2010. V ČSSR by mělo připadat 3,0 až 4,4 objekty na 100 obyvatel (v ČSR od 3,6 do 5,4 a v SSR od 2,0 do 3,5 objektu na 100 obyvatel). Při střední variantě lze tak očekávat v roce 2010 v ČSSR asi 550 tisíc objektů individuální rekreace (z toho v ČSR asi 420—430 tisíc). Vyjdeme-li nyní ze známého stavu lokalizace v roce 1971 a tehdejších majitelských vztahů a vezme-li v úvahu vývojové tendence ve výstavbě v posledních deseti letech a reálnou prognózu minimálně 500—600 tisíc objektů v roce 2010 v ČSSR, lze nastínit základní trendy možných a očekávaných prostorových vazeb. Hlavními centry zájmu o výstavbu soukromých rekreačních objektů zůstanou nadále naše největší města, která i přes pokles svého relativního podílu zaznamenají největší absolutní přírůstky. Při zvážení hlavních pozitivních i limitujících faktorů rozvoje (úroveň automobilizace, víkendový charakter, kapacitní možnosti přírodních zdrojů v zázemí měst, omezení a zákaz výstavby v nejcennějších a chráněných přírodních oblastech, resp. v oblastech již přetížených) lze konstatovat:

1. K největším změnám dojde u rekreačního zázemí Prahy (posun do okresů Benešov, Příbram, Písek a Tábor, s dalším prostorovým rozptylem do jižních Čech). K rozvoji vzdálenějšího rekreačního zázemí dojde rovněž směrem na Českolipsko, do Českého středohoří a do Podkrkonoší.

2. Druhé nejvýznamnější rekreační zázemí Brna se bude rozvíjet nadále západním směrem, se zvýšenou koncentrací na Žďársko a Třebíčsko. Podobný rozvoj lze očekávat i u Plzně (zvýšení koncentrace v zázemí a další rozvoj v Pošumaví a na Šumavě). Města severočeské hnědouhelné pánve využijí vzhledem k omezeným možnostem v Krušných horách (těžba, znečištění) kapacitní možnosti rozvoje na Lounsku, Litoměřicku a v Českém středohoří. Dosavadní trend si s největší pravděpodobností zachovávají i Hradec Králové a Pardubice (u Hradce Králové lze očekávat ve větší míře rozvoj na Náchodsko a Ústecko, u Par-

PŘÍMĚSTSKÁ REKREAČNÍ ZÁZEMÍ VYBRANÝCH MĚST

MĚSTA (tis. oby.)

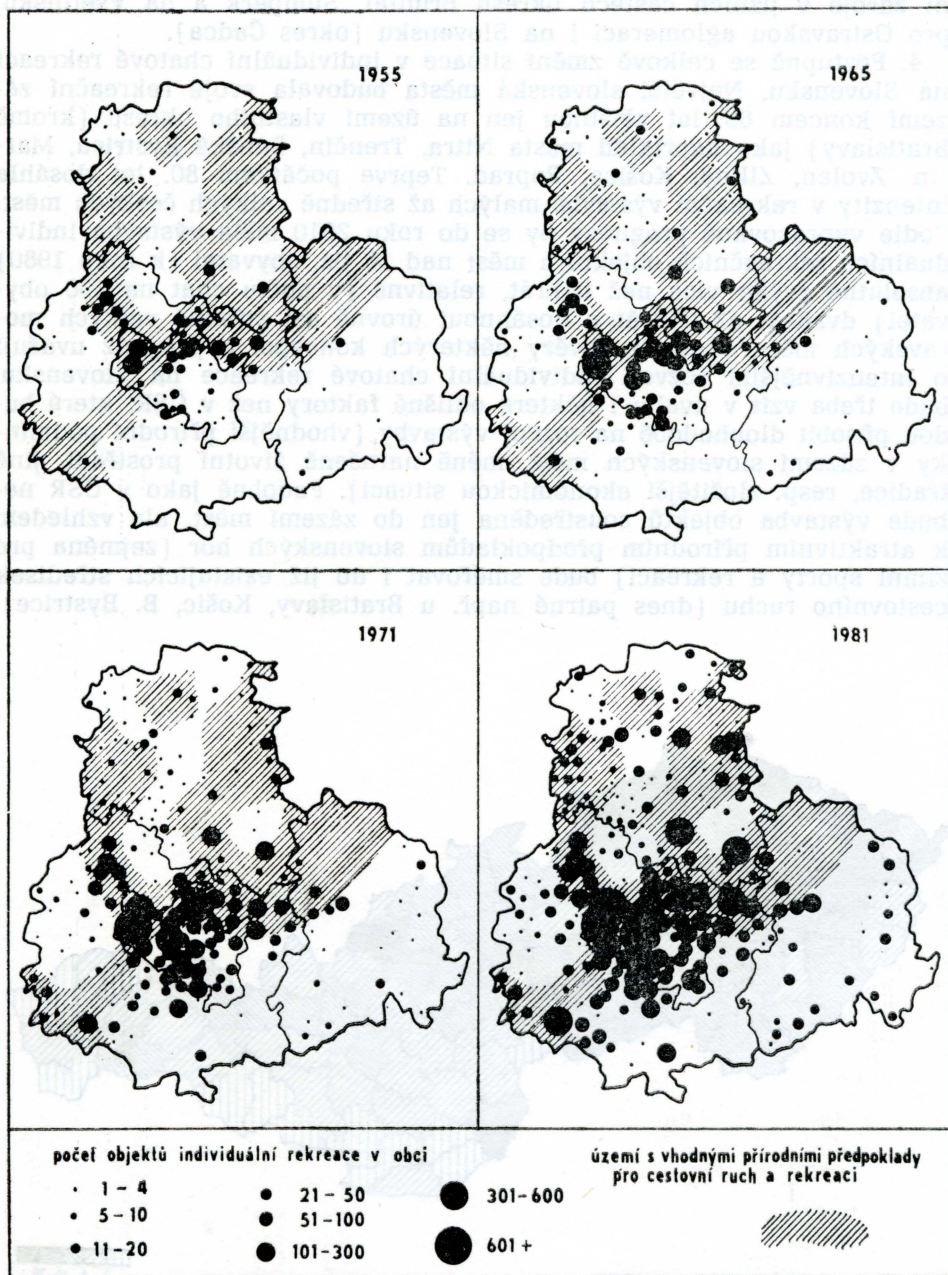
- 20-49
- 50-99
- 100 <

▨ OSTATNÍ MĚSTA

▨ PRAHA

Obr. 5 — 1 — Praha, 2 — Kladno, 3 — Kolín a Kutná Hora, 4 — Mladá Boleslav, 5 — Příbram, 6 — České Budějovice, 7 — Písek, 8 — Strakonice, 9 — Tábor, 10 — Cheb, 11 — Karlovy Vary, 12 — Klatovy, 13 — Pízeň, 14 — Sokolov, 15 — Děčín, 16 — Liberec a Jablonec, 17 — Chomutov, 18 — Most a Teplice, 19 — Ústí nad Labem, 20 — Havlíčkův Brod, 21 — Hradec Králové, 22 — Pardubice a Chrudim, 23 — Trutnov, 24 — Brno, 25 — Gottwaldov, 26 — Hodonín, 27 — Jihlava, 28 — Prostějov, 29 — Třebíč, 30 — Uherské Hradiště, 31 — Znojmo, 32 — Olomouc, 33 — Ostrava a Opava, 34 — Ostravská přím. aglomerace, 35 — Přerov, 36 — Šumperk, 37 — Vsetín, 38 — Bratislava, 39 — Nitra, 40 — Trnava, 41 — Trenčín, 42 — Banská Bystrica, 43 — Martin, 44 — Zvolen, 45 — Žilina, 46 — Košice, 47 — Prešov.

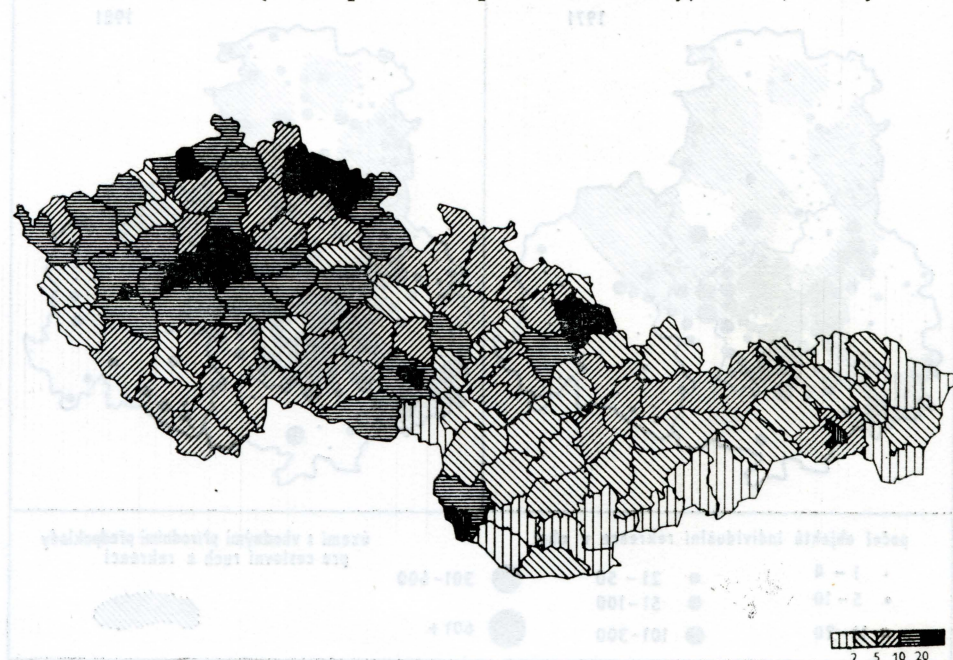
dubic do Českomoravské vrchoviny). Rychlý rozvoj ve výstavbě jihočeských měst při značné přírodní atraktivitě jižních Čech ovlivní vývoj v kraji, především na Českokbudějovicku, Jindřichovohradecku, Českokrumlovsku a Táborsku).

Obr. 6 — Vývoj výstavby objektů individuální rekreace v brněnské aglomeraci.

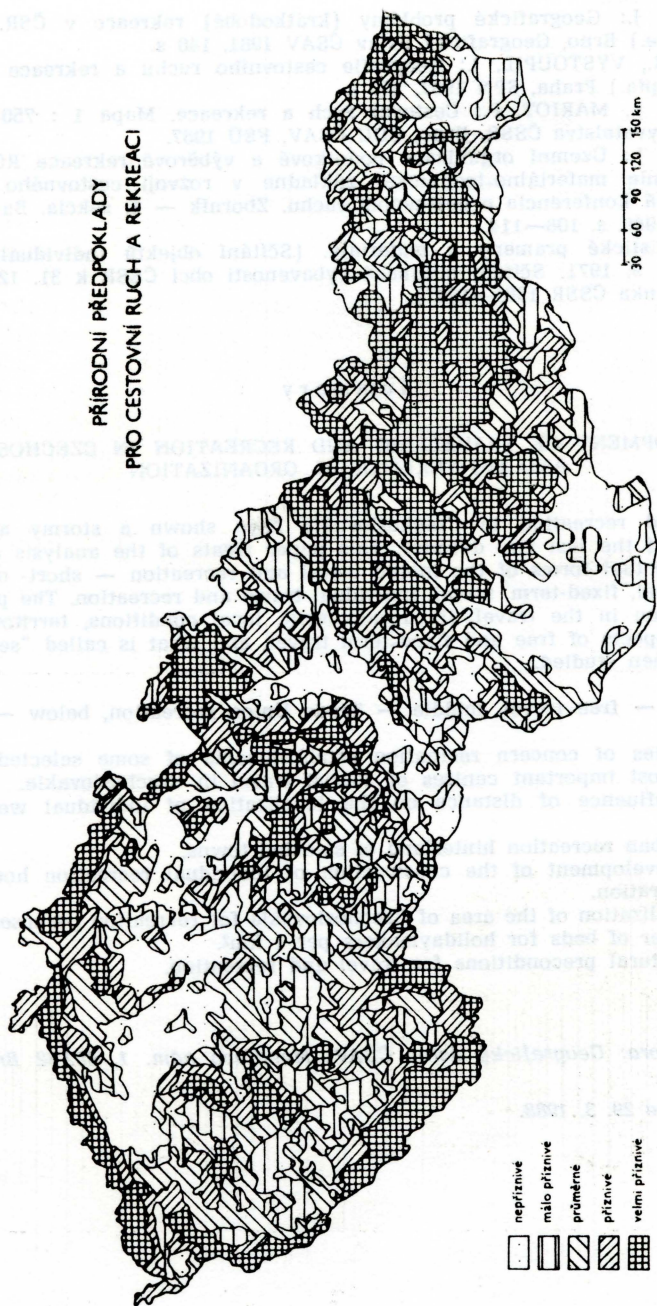
3. K významným absolutním změnám dochází a dojde v budoucích letech na Moravě (větší změny v rekreativitě obyvatel Ostravské aglomerace, Gottwaldova, Olomouce a Opavy). Mimo zvýšené koncentrace ve vlastních okresech (kromě Ostravska) bude možné, i přes nutnost ochrany přírodního prostředí Jeseníků, hledat rezervy a potenciální rekreační zdroje v jižních částech okresů Bruntál, Šumperk a na Vsetínsku, pro Ostravskou aglomeraci i na Slovensku (okres Čadca).

4. Postupně se celkově změní situace v individuální chatové rekreaci na Slovensku. Největší slovenská města budovala svoje rekreační zázemí koncem 60. let většinou jen na území vlastního okresu (kromě Bratislavy) jako například města Nitra, Trenčín, Banská Bystrica, Martin, Zvolen, Žilina, Košice, Poprad. Teprve počátkem 80. let dosáhla intenzity v rekreační výstavbě malých až středně velkých českých měst. Podle vypracované prognózy by se do roku 2010 měla výstavba individuálních rekreačních objektů u měst nad 30 tis. obyvatel (k roku 1980) absolutně zvýšit více než třikrát, relativně (v počtu chat na 100 obyvatel) dvakrát až třikrát a dosáhnout úrovně asi středně velkých moravských měst. Přestože závěry některých koncepcí a prognóz uvažují o intenzivnějším rozvoji individuální chatové rekreace na Slovensku, bude třeba vzít v úvahu i některé odlišné faktory než v ČSR, které budou působit dlouhodobě na rozvoj výstavby (vhodnější přírodní podmínky v zázemí slovenských měst, méně narušené životní prostředí, jiné tradice, resp. složitější ekonomickou situaci). Podobně jako v ČSR nebude výstavba objektů soustředěna jen do zázemí měst, ale vzhledem k atraktivním přírodním předpokladům slovenských hor (zejména pro zimní sporty a rekreaci) bude směřovat i do již existujících středisek cestovního ruchu (dnes patrné např. u Bratislavy, Košic, B. Bystrice).

Obř. 7 — Rekreační využití území ČSSR: počet rekreačních lůžek na 1 km².

PŘÍRODNÍ PŘEDPOKLADY
PRO CESTOVNÍ RUCH A REKREACI

Obr. 8

Literatura:

1. VYSTOUPIL, J.: Geografické problémy [krátkodobé] rekreace v ČSR. (Kandidátská disertace.) Brno, Geografický ústav ČSAV 1981, 146 s.
2. WOKOUN, R., VYSTOUPIL, J.: Geografie cestovního ruchu a rekreace I. (Vysokoškolská skripta.) Praha, SPN 1987, 250 s.
3. VYSTOUPIL, J., MARIOT, P.: Cestovní ruch a rekreace. Mapa 1 : 750 000 + text. In: Atlas obyvatelstva ČSSR. Brno, GGÚ ČSAV, FSÚ 1987.
4. VYSTOUPIL, J.: Územní organizace podnikové a výběrové rekreace ROH v ČSSR. In: Postavenie materiálo-technickej základne v rozvoji cestovného ruchu. III. medzinárodná konferencia o cestovnom ruchu. Zborník — 1. sekcia. Banská Bystrica, ČSVTS 1986, s. 108—114.
5. Použité statistické prameny a materiály. (Sčítání objektů individuální rekreace v ČSR k 30. 9. 1971; Sčítání občanské vybavenosti obcí ČSSR k 31. 12. 1981; Statistická ročenka ČSSR 1961—1987).

Summary

THE DEVELOPMENT OF TRAVELLING AND RECREATION IN CZECHOSLOVAKIA AND ITS TERRITORIAL ORGANIZATION

Travel and recreation in Czechoslovakia have shown a stormy advancement in the course of the last two decades. This paper treats of the analysis and evaluation of the effectual forms of the inland travel and recreation — short- or long-term travel, free travel, fixed-term travel, individual travel and recreation. The participation of the population in the travel, its development, local conditions, territorial organization and prospects of free and fixed-term travel, and what is called "seasonal" habitation have been studied.

Fig. 1 — Above — free travel, middle — Trade Union recreation, below — individual recreation.

Fig. 2 — Localities of concern recreation establishments of some selected towns.

Fig. 3 — The most important centres of tourist travel in Czechoslovakia.

Fig. 4 — The influence of distance on the localization of individual weekendhouse recreation.

Fig. 5 — Peri-urban recreation hinterland of selected towns.

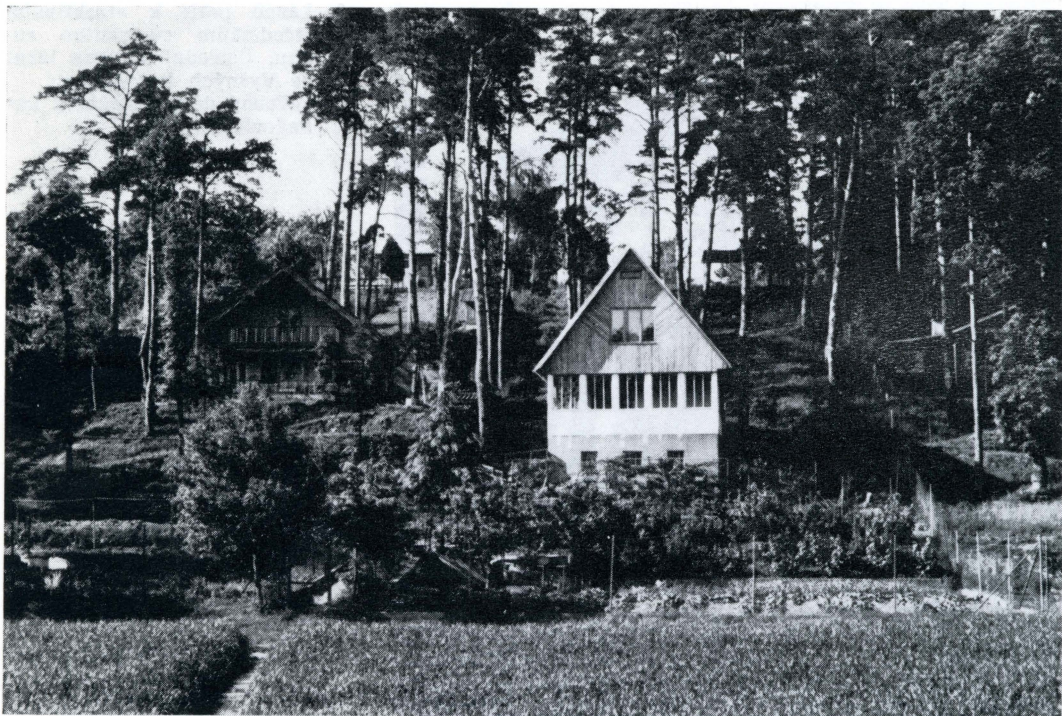
Fig. 6 — The development of the construction of individual recreation houses in the Brno agglomeration.

Fig. 7 — The utilization of the area of Czechoslovakia for recreation purposes according to the number of beds for holidaymakers per 1 km².

Fig. 8 — The natural preconditions for travel and recreation.

(Pracoviště autora: Geografický ústav ČSAV, Mendlovo nám. 1, 662 82 Brno.)

Došlo do redakce 29. 3. 1988.

1. Chatová oblast v příměstské rekreační oblasti Brna - Tetčice.

2. Rekreační chalupa v Krkonoších — Rokytnice na Jizerou. Ukázky tzv. druhého bydlení.

3. Lázně patří k atraktivním střediskům cestovního ruchu. Ústřední budova lázní ve Vyšných Ružbachách.
4. Léčebný dům Jestřábí v Luhačovicích.

5. Malebná krajina patří k významným atraktivitám cestovního ruchu — ze zámeckého parku v Opočně.

6. Přírodní útvary lákají účastníky cestovního ruchu — pískovcový skalní hřib v Broumovských stěnách.
7. Rekreace má i své negativní důsledky — hladina při hrázi Brněnské přehrady po sezóně. Snímky J. Vystouplil.

